

SLAVIC TERMINOLOGY

of the End of the 20th and the Beginning of the 21st Centuries

A collective monograph
of members of the Terminology Commission
under the International Committee of Slavic Scholars

Publishing house "Zhnet"
Kyiv 2018

СРПСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА КРАЈЕМ ХХ И ПОЧЕТКОМ ХХІ ВЕКА (ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ ДОМЕНИ ИСТРАЖИВАЊА)¹⁰⁴

Владан Јовановић
(Београд, Србија)

У српској филологији терминима као речима у специјалној употреби пажња је посвећивана још од самих почетака развоја српског књижевног језика на народној основици. Друштво српске словесности покренуло је средином 19. века идеју да се отпочне са радом на стварању српске терминологије за разне гране научног и друштвеног живота. Друштво је тада предложило приличан број речи које су и данас распрострањене, а које пре ове делатности нису биле у употреби. То су позајмљенице из других језика, као и речи које су чланови Друштва сами сачинили или покупили у народу: *безусловно, правобранитељ, сазвежђе, злочинство, прибор, навод, опрема, попис, позив, принуда, сукоб, нескладност, безбрачност, случајност, узрочност, саобразност* итд. Ове пионирске "лексикотворне идеје Друштва" у нашој науци представљају почетак организованог рада на пољу терминологије, као и почетак институционалне бриге за неговање српског књижевног језика, која је била покренута у највишој научној и културној установи у тадашњој Србији (Грицкат 1964, 136–138).

Од тада па до данас интересовање за термине из угла филологије одвија се у оквиру неколико тема и питања: језички односно лексички састав термина, однос термина према књижевнојезичкој норми, адекватност употребе термина у конкретној области струке или науке и однос према терминима других, посебно граничних области, питање стварања нових термина и преузимање термина из лексичких система страних језика итд. Отвореност српског књижевног језика према страним културним и језичким утицајима очитује се у његовој терминологији за разне области наука, струка, уметности и другог стваралаштва. Таква контактна оријентација српског језика и српске културе значи да се у српском књижевном језику не спроводи пуристичка

¹⁰⁴ Захваљујем проф. др Рајни Драгићевић која је прочитала рукопис овог поглавља и дала низ корисних савета.

идеологија од стране неког надлежног (државног) тела, већ се пажљиво при оцењивању и вредновању термина води рачуна о томе шта о конкретном термину каже струка којој термин припада, а онда се укључивањем лингвиста износе саветодавна мишљења, дају препоруке, предлози и сл. Када је реч о интернационализмима грчко-латинског порекла, важи начелно правило да се они не замењују домаћим речима.

Отвореност српског језика за преузимање термина страног порекла никако не значи да српски језик нема своју научну терминологију. Сваки термин који се преузме из страног термилошког система мора проћи кроз фазу вредновања, фазу адаптације и фазу нормирања (в. Мршевић-Радовић 2005, 273–275). Уколико за именовање одређеног специјалног појма постоји адекватна српска реч, она ће свакако однети примат над страном речју. Међутим, ако такве речи нема, посегнуће се за речју страног порекла, која, као и други термини, мора бити прихваћена у лексичком систему српског језика, као и од стране специјалиста у датој области.

Свестранији приступ термилошкој проблематици дуго времена био је изван главног интересовања језичких стручњака. Као важан предуслов да се лингвисти подробије посвете питањима стручних терминологија био је тај да термилошки корпус књижевног језика довољно нарасе, дакле да сама наука, струка и култура достигну одговарајући степен цивилизацијског развоја. Тај тренутак сазрео је око средине 20. века, када се уз практичан развој термилошке лексикографије, рада међународних тела на стандардизацији терминологија, компаративног термилошког рада и превођења, успешно почела развијати и термилошка теорија¹⁰⁵. Један од разлога што се тако касно приступило истраживању терминологије лежи у чињеници да је традиционална лингвистика у првом реду била заокупирана питањима језичке структуре и граматике, у којима су језичке јединице и појмови посматрани превасходно изван контекста употребе језика. У таквим околностима мало је пажње било посвећено специјалној употреби језика, а тамо где је таквих истраживања донекле и било, далеко више пажње посвећено је синтакси у појединим жанровима и функционалним стиловима него њиховој лексици.

¹⁰⁵ Више о развоју терминологије као посебне дисциплине и о раду познатих термилошких школа (в. у Суперанская & др. 2008, 3–24). Кратак преглед развоја и активности термилошких школа изнет је и у књизи Д. Шипке (2006, 149–157).

Када је о терминологији у српском језику реч, ситуација се разликује од оне у другим, поготову великим и развијеним, лингвистичким центрима. Осим практичног рада на изради термилолошких речника¹⁰⁶, теоријска истраживања у области стручних терминологија до данас су још увек недовољно заступљена, тако да се може слободно рећи да се терминологија као посебна лингвистичка дисциплина у науци о српском језику тек развија. Још увек скрајнута термилолошка проблематика остаје тек донекле предмет појединих лингвистичких дисциплина. У оквиру језичке културе терминима се приступа са становишта књижевнојезичке норме (в. Николић 2010, 63–68), у оквиру лексикологије термини се описују са становишта лексичког система, јер је терминологија његов део, са посебним структурним и функционалним особинама (в. Радовић-Тешић 2011, 12), а у творби речи термини су, као и остале речи, занимљиви са становишта творбеног састава, начина грађења, продуктивности творбених модела и сл. Осим ових, мање-више практичних приступа терминима, постоје, мада још увек у недовољној мери, радови у којима се на тематски заокруженом термилолошком материјалу кроз анализу термина одређене области разрађује појмовно-термилолошки и методолошки план својствен терминологији као теоријској лингвистичкој дисциплини. Због тога се може рећи да терминологија у науци о српском језику још увек није прерасла у самосталну теоријску лингвистичку дисциплину, али да је на путу да то постане.

О називима *термин* и *терминологија* и њима сродним појмовима у српском лексикону и српској лингвистици

У науци о српском језику под *термином* се најчешће подразумева реч или израз којим се именује специјалан појам неке научне или стручне области. У овој начелној

¹⁰⁶ Главни развој терминологије у српском друштву збио се у првој половини 20. века. То је било време формирања и унапређења појединих стручних области науке, администрације, трговине, војске, права, железнице и др., али и време формирања модерних термилолошких речника из разних професија. Упркос томе што се терминологија наука и струка непрестано развија, у наше време модерне терминологије још увек нису сабране и објашњене у виду некаквог општег термилолошког речника, у коме би се пописали и објаснили термини у складу са савременим развојем њихових наука и струка (в. Радовић-Тешић 2009, 85–86).

дефиницији остаје пак недоречено шта се све под стручном или научном облашћу тачно подразумева. Ако бисмо уважили чињеницу да се у пракси терминологија понегде узима и шире, проширујући значење са поља научних или стручних области на поље народних назива за појмове које покрива народна култура, знање и стваралаштво (нпр. сточарска терминологија, пчеларска терминологија, виноградарска терминологија, терминологија коњарства и др.), реч *термин* добила би и шире значење назива за именовање специјалног појма у разним областима културе, знања, уметности и др. О томе сведоче и наслови појединих радова и монографија о лексци из различитих области материјалне и духовне културе:

- "пастирска терминологија" (в. Бошњаковић 1985; Јашовић 1997);
- "коларска терминологија" (Вуковић 1984);
- "сточарска терминологија" (в. Вујичић 1996);
- "терминологија коњарства" у српском језику с посебним освртом на турцизме (Ђинђић 2009);
- "терминологија куће и покућства" (Вуковић 1988; Исаиловић 1994);
- "терминологија ђурђевданског обичаја" (Зајић 1979) итд.

На другој страни, налазимо ауторе који народни тематски лексички фонд означају појмом лексика, а не терминологија (уп. Богдановић & Првуловић 1996; Марковић 1997).

У поређењу са стањем у српској лингвистици када је реч о употреби термина *терминологија*, у неким другим срединама које имају дугу традицију истраживања терминолошких система појмови *термин* и *терминологија* употребљавају се само као ознаке за стандардне називе специјалних стручних или научних појмова (уп. Прохорова 1996, 107–120), а не за народне, дијалекатске називе којима се означавају појмови из различитих области свакодневног живота. Стога сматрамо да је за случајеве народних лексичких фондова прикладније употребити назив *лексика* уместо *терминологија*. У неким случајевима народне лексике, на пример у области воћарства, поједини народни називи су истовремено и стандардни стручни термини (нпр. називи за неке домаће сорте јабука). Такве јединице припадају истовремено слоју народне лексике, али и слоју стручне, научне терминологије у агрономији. У том погледу илустративан је наслов одбрањене докторске дисертације Н. Јошића *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*, у којем је сугерисано раздвајање појмова народне воћарске лексике од савремене стручне воћарске терминологије (в. Јошић 2013).

Опште узев, термин поседује две главне особине својствене његовој природи и суштини, које се могу читати на два плана плановима:

- 1) на плану науке или струке, где је термин специјалан појам;
- 2) на плану језика, где је термин језички знак.

На првом, унутрашњем плану термин као научна или стручна категорија припада науци односно струци, у којој има тачно дефинисано место у систему појмова и знања. За одабир термина и његову употребу у науци или струци одговорни су његови стручњаци. Међутим, на спољашњем, језичком плану термин остаје реч која се мора потчинити законима језика од којег је саздан, односно језика у којем се употребљава — уколико је реч о термину страног порекла.

Лингвиста, као језички стручњак, према термину има другачији однос од стручњака области којој конкретан термин припада. Лингвиста је усредсређен на термин као на реч у специјалној употреби, њен лексички састав и адаптираност у лексички систем, док уско стручно значење појма који се њиме означаје у језичкој анализи долази у други план. Стручњак за одређену област терминима сматра све речи повезане с његовом професијом, при чему мање пажње обраћа на њихову системност, лексички израз, граматичку и књижевну исправност. Између појма — као предмета професије (науке, струке), и језичког знака — као предмета лингвистике, егзистира поље логичких, филозофских, културолошких и других наноса, међуодноса, законитости. Због тога теоретичари терминологије суштину термина виде у следећем тројству:

- 1) предмет који се њиме означава, сам појам;
- 2) логички однос, веза и смисао његовог постојања;
- 3) језички израз.

Лингвистици, међутим, припада само једна трећина овога рада, но веома важна (Суперанская & др. 2008, 17).

У поређењу са *термином*, као претежно једнозначном речју, реч *терминологија* у српском језику и српској лингвистици употребљава се најчешће у двама значењима. Најобичније и најраширеније значење, како у самој лингвистици, тако и ван ње, јесте скуп, систем назива у некој науци или струци, збирка термина, номенклатура¹⁰⁷.

¹⁰⁷ *Номенклатура* ипак није потпун синоним са речју *терминологија*. Под номенклатуром се подразумева "скуп назива конкретних објеката који се употребљавају у одређеној области или

У науци о српском језику термини су пажњу лингвиста најпре привукли у оквиру питања језичке културе и нормативистике, где се терминима приступа као речима које се, као и остале, оцењују и вреднују са становишта књижевнојезичке правилности. Касније, са развојем лексикологије као самосталне лингвистичке дисциплине и укључивањем лексичког фонда у средиште њеног интересовања, термини су, као специјалан део тога фонда, постали, у одређеној мери, и предмет лексиколошких истраживања (в. Драгићевић 2007, 20–22).

У последње две-три деценије појавио се одређен број радова у којима аутори терминима прилазе из угла терминолошке научне дисциплине, што се огледа у анализи материјала и његовој презентацији, те употреби одговарајућег појмовно-терминолошког апарата. Такав приступ анализи термина ослања се у доброј мери на општу терминолошку теорију, потеклу и разрађивану у руској лингвистици. Тако смо дошли и до следећег значења речи *терминологија* у српском језику, а то је назив за теоријску лингвистичку дисциплину која се бави изучавањем термина као језичког материјала у специјалној употреби у некој науци или струци — његовим лексичким саставом, настанком и развојем, творбеним потенцијалом итд. Без обзира на то што наука о терминима у српском језику још увек није у потпуности достигла степен самосталне научне дисциплине, радови посвећени искључиво теоријској терминолошкој проблематици доприносе изградњи њених темеља и утиру пут њеном осамостаљењу у српској лингвистици.

Терминологија као лингвистичка дисциплина

Развитку терминолошке теорије претходио је практичан рад на стварању и заокруживању терминолошких система, развоју модерних наука и струка, усавршавању знања о њима, изради терминолошких речника и др. Прави почетак теоријског рада на пољу терминологије започет је онда када су се за термине заинтересовали лингвисти, а пре свих они који су се бавили књижевнојезичком нормом и стандардизацијом, а касније су овој области више пажње посветили лексиколози, лексикографи, дериватолози. Будући да термини представљају језичке номинационе

подручју науке. То је попис одређене стручне терминологије, тј. попис имена или речи неке научне дисциплине, нормативно урађен с циљем да се избегне свака замена" (Радовић-Тешић 2011, 12).

реализације у затвореним системима наука и струка, терминологија је важно интердисциплинарно научно поље за коју се, мимо лингвистике, интересују и друге појединачне савремене науке. На другој страни, на формирање и развој термина из области свакодневног, практичног живота, трговине, економије и привреде утичу нека друга, практична тела, удружења, заводи и сл.¹⁰⁸

Терминологија као лингвистичка дисциплина данас се у славистици одређује као област са неколиким поддисциплинама или теоријским приступима:

- 1) учење о образовању, саставу и функционисању термина уопште (без обзира на област знања из које термини потичу);
- 2) учење о образовању, саставу и функционисању термина одређене области знања на материјалу једног или више језика (упоредна терминологија);
- 3) општа терминологија или општа теорија терминологије.

У руској лингвистици, на пример, ово су главне термилошке поддисциплине, а све три обједињују се под истим називом — *терминологија*. Разлика међу њима превасходно се тиче тога да ли се истраживања врше на једном или више језика (упоредна терминологија), односно да ли се језичком материјалу приступа из перспективе једне области науке или струке на материјалу једног језика (национална терминологија), или се то чини из општелингвистичке перспективе, како би се утврдиле опште, универзалне црте термина својствене различитим језицима (општа терминологија).

Досадашње искуство и пракса показују да вишезначност назива *терминологија* није била препрека да се овај термин употреби у одговарајућем значењу, као и то да се њиме обухвате различити приступи изучавању термина — општа терминологија, терминологија једног језика, упоредна терминологија и сл. Мада у српској лингвистици још увек нису теоријски разрађени, дефинисани и строго разграничени појмови релевантни за термилошку лингвистичку област, називом *терминологија* у српској литератури означава се, поред осталог, и наука о терминима, а у одређеном броју радова већ се примењују знања, резултати и појмови

¹⁰⁸ При Институту за стандардизацију Србије постоји Комисија за терминологију, чији је задатак да проверава, вреднује и утиче на језички израз термина у разним областима знања, привреде, стваралаштва и др., примењујући међународне стандарде на српску термилошку праксу.

из словенске, у првом реду руске термилошке проблематике¹⁰⁹. Реч је о појмовима из чисто термилошке лингвистичке области као што су: термилогизација, ретермилогизација, детермилогизација, термиоелемент, термилошка творба речи, термиографија итд.

На славистичком плану посматрано, поред назива *терминологија* за означавање посебне лингвистичке дисциплине, у руској лингвистици се за учење о терминима употребљава и назив *терминоведение*. Овај назив широко је распрострањен у рускојезичним лингвистичким круговима, првенствено као учење о образовању, употреби и саставу термина у једној или више професионалних области, на материјалу једног језика или кроз упоредно проучавање двају или више термилошких система. Расправљајући о употреби назива *терминоведение* у области термилошке науке, А.В. Суперанская и др. изнели су мишљење да назив *терминоведение* може остати као назив за дисциплине које смо означили под 1) и 2), али предност ипак дају називу *терминологија*. Притом, када се ради о општој терминологији (дисциплина под 3)), ауторке искључују могућност употребе претходног назива. У прилог овој тврдњи, ауторке, поред осталог, наводе и то да је назив *терминологија* у корелацији са терминима истог творбеног гнезда — *терминолог*, *терминологический* (Суперанская & др. 2008, 16), што у нашем случају важи и за српски језик. Затим, термини којима се означава област знања, науке најчешће укључују термиоелемент грчког порекла *-логија*, као што су фонологија, морфологија, лексикологија и др., што би био још један аргумент у прилог опредељењу за термин *терминологија* уместо термина *терминоведение*.

Даље, у вези са полисемичношћу термина *терминологија* ове ауторке тачно и лепо примећују да и у самој лингвистици има термина који се без икакве сметње употребљавају у неколиким значењима чак и у оквиру једне научне области — на пример, под *фразеологијом* се подразумева и комплекс

¹⁰⁹ У српској лингвистичкој литератури утицај руске термилошке школе запажен је у одређеном броју радова објављених у зборнику *Стандардизација терминологије* (Шћепановић, Б. (Ур.) 1996), који је у целини посвећен термилошкој научној проблематици. У докторској дисертацији *Српска војна лексика (са елементима војног језика)* Владана Јовановића аналитички поступак, појмовно-термилошки апарат и презентација материјала у одређеној мери ослањају се на тековине термилошке лингвистичке дисциплине развијане у радовима руских термилога (в. Јовановић 2012).

фразеологизама као лексичких јединица, и њихово изучавање у оквиру посебне дисциплине, под *етимологијом* подразумевамо порекло одређене речи, али и науку која се овим послом бави. Исто се тако и терминологија, без икаквих "значањских препрека", може употребљавати у значењу скупа, комплекса термина, с једне стране, и у значењу науке која се њима бави, с друге стране. А, такође, вишезначје термина *терминологија* јавља се не само у руској — и српској, као што знамо — већ и у међународној терминолошкој пракси.

Важна одлика савремених терминолошких система јесте тежња ка међународној унификацији термина, како би се избегле међунационалне језичке баријере и олакшала научна комуникација. С овим циљем почео се институционално, у оквиру међународног тела за стандардизацију, одвијати рад на изради међународне научне терминологије после Првог светског рата. Рад на овом послу утирао је пут стварању теоријске дисциплине — опште терминологије. Општа теорија терминологије, као посебна научна дисциплина, бави се истраживањем црта својствених сваком термину без обзира на језик од кога је саздан и на област којој припада. Ипак, општа терминологија потекла је из истраживања практичног рада у појединачним терминолошким системима, онда када се осетила потреба за њеном стандардизацијом и нормирањем уз помоћ језичких стручњака. Слично овоме, савремена лексикологија изникла је из рада на језичким речницима — теоријске и практичне лексикографије.

Природно је што се у оквиру лингвистичке науке подробније него у другим наукама расправља о адекватности употребе одређеног термина, посебно са становишта његове семантике, употребе, адаптације и лексичке норме. Разлог овоме је сасвим јасан — термин је реч, а речи и језик јесу предмет науке о језику — лингвистике. Капиталан напор ка теоријским разматрањима термина и уређењу терминологије у појединачним научним дисциплинама у српској средини учињен је у монографији *Стандардизација терминологије* (Шћепановић (Ур.) 1996). Теоријским питањима терминолошке стандардизације науке о српском језику пажња је посвећена у трима зборницима радова насталих у оквиру пројекта Катедре за српски језик Филолошког факултета у Београду — *Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика* (Поповић Љ. (Ур.) 2003–05). Главни задатак тих истраживања био је опис актуелног појмовно-терминолошког апарата на свим нивоима савременог српског језика, са циљем да се допринесе истраживању савременог српског језика и да се

олакша примање и коришћење језичких информација на теоријском и практичном плану (примена у настави, лексикографији и сл.). Надамо се да ће ова истраживања бити употребљена за израду термилошког лингвистичког речника, који би свакако имао велику практичну примену.

Терминологија и лексикографија

Као јединице термилошког, а шире узев и општелексичког система српског језика, термини представљају језички материјал који се на одговарајући начин презентује у речницима. У лексикографији термини се, као и друге речи, описују и дефинишу у зависности од намене и типа речничког текста. Тако се, на основу природе језичког материјала и начина његове лексикографске обраде, речници начелно могу поделити на *с п е ц и ј а л н е*, у које спадају енциклопедије и термилошки речници, и на *ј е з и ч к е* (лингвистичке) речнике. Ова два типа речника разликују се према приступу језичком материјалу — док се у специјалним речницима тежи исцрпном опису ускостручног садржаја термина у одговарајућем термилошком систему, дотле се у описним, језичким речницима, као што су *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ 1959—...), *Речник српскохрватског књижевног језика* (РМС 1967–76), *Речник српског језика* (РСЈ 2007), термини обрађују пре свега као језички знаци, и то тако што се издвојене лексичке јединице (у овом случају термини) прво обраде граматички, а потом се наводи информација о подручју употребе (стављањем техничке скраћенице — тзв. квалификатора) и описује њихов лексички садржај. Овакав приступ обради термина у зависности од типа и намене речника условљен је самом природом термина — термина као језичког знака, што је предмет лингвистике, и термина као појма науке или струке, што је предмет тих наука или струка.

Обрада термина у описном речнику српског језика подлеже лингвистичкој концепцији речника, што се огледа у начину одређивања значења, и по начину ређања значења, и по стилистичкој перспективи, и по граматичкој перспективи. Лексикографска дефиниција термина у великом описном језичком речнику, какав је Речник САНУ, у начелу се не разликује од основних елемената дефиниције нетермилошке лексике, што значи да она подразумева адекватан граматички и семантички опис значења, сажетост и информативност.

Лексикографи који раде на изради општег, описног речника српског језика — а највећи лексикографски подухват на овом пољу остварује се у Институту за српски језик САНУ на изради РСАНУ — идентификују лексичке јединице као појмовне ознаке језичког система, а тек потом, у случају обраде термина, у дефиницију се укључују појмови релевантни за област науке или струке којој термини припадају (нпр. у Речнику се води рачуна о месту конкретног термина у класификацији научних или стручних појмова, његовом месту у хијерархији појмова, актуелности употребе и сл.). Насупрот филолошкој презентацији термина у језичком описном речнику српског језика, лексикографи који израђују терминолошке речнике терминима прилазе искључиво као ознакама спецификованог појма одређеног терминосистема, те их као такве представљају у речницима.

Рад на изради терминолошких речника у српској научној средини углавном је пао на терет појединача, стручњака ентузијаста у одређеној области, а много ређе су у овај посао уронили тимови —

- уп. у медицинској терминологији А. Костић, *Медицински речник* (1956), Миодраг Р. Одавић, *Енциклопедијски латинско-српски медицински речник* (2002);
- у ветеринарској терминологији А. Вуковић, *Народна ветеринарска терминологија* (1939);
- у ботаници Д. Симоновић, *Ботанички речник* (1959);
- у војној терминологији Ђ. Перишић, *Руско-српскохрватски војни језик* (1980), Ј. Хаџидамјановић, *Војни речник* (1955);
- за економску и правну терминологију С. Поповић и Ј. Савиншек *Економско-правни речник* (2000) и др.

И поред велике користи коју ови речници доносе у погледу богатства термина и њихових значења, у великом броју случајева у српским стручним терминолошким речницима изостају нови термини и осавремењена значења старих термина, неретко недостају информације о евентуалном постојању синонимних термина, затим подаци о стандардизованости и укорењености конкретног термина у пракси, о питањима адаптације термина, варијантности и сл.

Термин и специјални речници. Специјални терминолошки речници представљају врсту енциклопедијских речника, у којима су у средишту пажње денотати језичких знакова, а не сам језички знак. Управо се у томе огледа њихов енциклопедијски карактер (уп. Згуста 1991, 190). У енциклопедијским речницима термини се дефинишу на основу

специфичне појмовне организације одређене науке или струке, држећи се хијерархије појмовних, а не граматичких веза. Тако је, на пример, у *Војној енциклопедији* (Гажевић (Ур.) 1970–75) примењен принцип појмовне општости речи који се огледа у томе да се у оквиру енциклопедијског чланка са одредницом која репрезентује главни појам издвајају пододреднице за друге, сличне појмове који су у овој струци подређени главном појму. Међу њима постоји само појмовна, али не и граматичка или лексичка веза. Тако се, на пример, у *Војној енциклопедији* (Гажевић (Ур.) 1970–75) у оквиру чланка под одредницом *топ* дефинишу и друга слична оруђа, као што су *хаубица* или *мерзер*. На сличан начин у *Енциклопедији православаља* (Калезић (Ур.) 2002) појам *једносуштан* поменут је као синоним речи *омоусиос* "који је исте или приближно исте суштине, једносуштан (о лицима Свете Тројице)" у оквиру енциклопедијског чланка под одредницом *омоусиос*, док сам придев *једносуштан* као посебна одредница у енциклопедији изостаје. Дакле, оваква презентација термина и појмова базира се превасходно на појмовним, а ређе на језичким (лексичким) везама и односима.

Један од првих састављача савременог двојезичног војног речника — О. Обрадовић — у Предговору свог речника *Француско-српскохрватски војни речник* изнео је још 1938. године главне методолошке и језичке проблеме са којима се суочавао састављајући речник. Реч је о питањима која се и данас налазе у средишту термилошке лексикографије. Један од основних проблема јесте избор и идентификација термина:

"Главна тешкоћа при саставу овога речника лежала је у повлачењу границе између обичних француско-српских и овога, војног речника. То питање решили смо тако, што смо из свога рада изоставили безмало све речи које се налазе у обичним речницима, задржавајући према томе само оне речи и изразе, који се односе на војску, морнарицу и ваздухопловство" (Обрадовић 1939, 7).

Овај проблем, дакле, тицао се односа терминологије према општој лексици српског језика, који је аутор решио тако што је у речник унео само стручне термине и њихова значења, док је у случају термина од вишезначних речи аутор бележио само ускостручна термилошка значења.

Следећи проблем који се испречио пред састављачем термилошког речника јесте однос војне терминологије према терминима граничних струка или наука из којих се богата војна терминологија. Састављач речника се и у овом случају

одлучио да сузи термилошког корпус на чисто војне термине, о чему каже следеће:

"С друге стране, требало је одредити границу и војне терминологије, јер ова, у појединим гранама војне струке, као што је случај са артилериско-техничком, инжињерско-техничком и др., залази у чисту технику. Сматрајући да речи и изрази технике могу умањити чисто војно обележје овога рада (...) ми смо саставили овај речник без њих" (Обрадовић 1939, 8).

Из Предговора овог речника види се да је његов састављач био свестан проблема идентификације термина у систему лексичких јединица и проблема проналажења адекватног концепцијског решења за презентовање термина у термилошком речнику. Определио се, дакле, за диференцијални термилошки речник, у коме ће бити издвојени само типични војни термини, док ће многе друге термилошке јединице које потичу из других термилошких система, а такође се употребљавају и у војном термилошком систему бити изостављене из речника. Чак и пред овако јасно постављеним методом рада било је много тешкоћа око одређивања граница када одређена реч постаје термин, или око граница између двају или више терминосистема, давају предности одређеној струци итд.

Термин у описном речнику српског језика. Са проблемом идентификације и обраде термина у општем речнику српског језика, какав је Речник САНУ, лексикографи се свакодневно сусрећу. Поред осталог, сложеност овог проблема огледа се у концепцији речника, у којем се језички материјал, који чине и термини различитих струка, обрађује по категоријалним принципима граматике и семантике, док се термилошке специфичности лексичких јединица описују на основу постојећих и релевантних термилошких речника. А с обзиром на то да у српској лексикографији нема довољно савремених компетентних термилошких речника различитих струка, посао лексикографа на општем, језичком речнику је утолико тежи када треба да обради савремени термин одређене струке. Обрада термина у описном речнику српског језика подлеже, дакле, лингвистичкој концепцији речника, што значи да се одабир термина који улазе у речник одређује према њиховој општејезичкој вредности, и то тако да им је увек даван језички, а никако енциклопедијски опис (уп. Белић 1959, XX).

Сви термини који се презентују у речницима, било да се ради о језичким речницима или о специјалним, термилошким, морају бити стандардизовани, како у оквиру струке

тако и у оквиру правила српског књижевног језика, при чему најважнија улога за стандардизацију терминологије припада лексичкој норми. Лексичко нормирање посебно долази до изражаја у адаптацији речи страног порекла, које треба прилагодити фонолошким и морфолошким правилима српског језика.

Међу савременим терминима у српском језику посебно су занимљиви они настали семантичким калкирањем — када вишезначна реч домаћег језика блиског или истог значења позајмљује ново значење из семантичке структуре речи страног језика. Такви су, на пример, у области рачунарства и информатике термини *миш*, *прозор*, *алати*, настали према семантичкој структури еквивалентних енглеских речи *mouse*, *window*, *tools* или у војној терминологији термини —

- *мушица* "нишан на врху пушчане цеви, предњи нишан",
- *маказе* "положај војних јединица опкољених и стешњених противничким трупима распоређеним у двама краковима који се сужавају у облику маказа; војне јединице распоређене са страна противника у двама краковима, клешта",
- *јеж* "врста препреке са гвозденим или бетонским шиљцима",
- *ред* "линија фронта" и др. —

за које, према поређењу са еквивалентним лексемама у другим језицима из којих смо традиционално позајмљивали речи и значења, такође можемо претпоставити да су настали калкирањем у структури вишезначних речи (в. Јовановић 2011, 50–51; Јовановић 2014, 330, 335).

У језичким описним речницима српског језика — РСАНУ и РМС — као калкови обележени су само творбени (морфолошки) и структурни калкови, док семантички калкови нису ничим обележени, односно нису идентификовани као такви. Разлог оваквом поступку лежи у тешкоћама око утврђивања семантичких калкова, с обзиром на то да је процес преузимања садржаја, појмова из страних језика непрекидан и по својој природи спонтан и готово неприметан (Јовановић 2014, 337). Семантички калк у структури вишезначне речи садржи барем једну семантичку нијансу (сему) заједничку са основним значењем речи, па су значења добијена на овај начин слична значењима која су добијена унутрашњим развојем речи, тј. лексичко-семантичким начином образовања. Оно што суштински повезује два процеса јесте то да се калкирање и семантичка творба остварују од истог материјала — од речи општеупотребног фонда. У томе треба тражити разлоге због чега семантички калкови као семантичке позајмљенице прикривено и неприметно

продиру у лексички фонд српског језика. С обзиром на то да се преузимају само појмови за чије означитеље у језику примаоцу већ постоје еквивалентни језички знаци, семантички калкови се не препознају као позајмљенице, па се ни у општим речницима не дају подаци о њиховој семантичкој етимологији, нити се евидентирају као калкови.

Терминологија и теоријска лексикографија. За терминологију је природно заинтересована теоријска лексикографија — дисциплина настала из рада на изради речника. Теоријска разматрања у овој дисциплини заснивају се на утврђивању системских појава у обради речничког текста, тј. утврђивању језичких, али и других, нејезичких чињеница, како би се училе класе и модели који се могу системски представити у одговарајућим типовима речника. У области теоријске лексикографије у српској лингвистичкој науци веома су значајни радови лексикографа који раде или су раније радили на изради Великог Академијиног речника (РСАНУ 1959–...), јер су у својим радовима износили конкретне проблеме на које су наилазили током рада на речнику, са циљем да на постављена питања понуде адекватна решења (када је то могуће) и тиме унапреде домаћу лексикографску праксу. Издвојићемо неколико, по нашем мишљењу посебно значајних, теоријских прилога српској лексикографској пракси: радови у зборницима са научних скупова посвећених лексикографији и лексикологији, одржаних у Београду и Новом Саду 1982, 1984. и 2002. године, затим књига М. Пешикана *Наш књижевни језик на сто година послје Вука* (Пешикан 1970), у којој аутор у оквиру поглавља "Из лексикографије" (97–178) осветљава нека актуелна лексиколошко-лексикографска питања,

"дајући оквирне опсервације, искусвено утемељене, на лексички систем, лексичке фондове и лексички потенцијал српскохрватског (српског) језика" (Радовић-Тешић 2009, 9, у напмени)

и монографије Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику* (в. Гортан-Премк 1997) и М. Радовић-Тешић, *С речима и речником* (в. Радовић-Тешић 2009). У теоријске темеље наше лексикографије спадају и необјављена интерна упутства за израду Речника САНУ, чији је највећи део саставила И. Грицкват, искусни лексикограф и редактор Речника САНУ.

Практичан значај за српску описну лексикографију имала би детаљнија филолошка истраживања научних термина, будући да термилошки корпус запрема знатан и, за српску културу и образовање, врло значајан део лексичког

фонда српског језика. Резултати тих истраживања применили би се у лексикографској пракси приликом идентификације термина и одређења његовог значаја у систему појмова конкретне науке или струке, успостављања одреднице, те обраде саме термилошке јединице и дефинисања лексичког значења.

Перспективе изучавања терминологије у науци о српском језику

Увидом у литературу на српском језику скраја 20. и почетка 21. века приметили смо да се истраживања термилошке проблематике одвијају у двама правцима: практичном и теоријском.

Практични план подразумева поглед на терминологију из угла језичке норме и језичке културе, где се термини анализирају са становишта књижевнојезичке правилности, па се као такви вреднују и оцењују. Практичан значај за терминологију има примена дериватолошких знања, која се огледа у стварању и моделовању термина према правилима српске творбе речи. У практичне домене спада и израда термилошких речника — термилошка лексикографија или терминографија, која подразумева лексикографске фазе и радње везане за утврђивање одреднице, дефинисање значења, упућивање на синонимне речи итд.

Теоријски план истраживања термилошких система одвија се у оквиру лексикологије, што значи да се терминологији приступа из угла општег лексичког фонда српског језика, а у анализи се примењују знања и појмовно-термилошки апарат савремене лексикологије. У радовима и монографијама посвећеним терминологији обрађују се најчешће појединачни системи одређене области науке, струке, културе, духовности и сл., а резултати тих истраживања представљају допринос изучавању лексичког система српског језика, посебно његовог термилошког подсистема. Иако се у појединим, засад малобројним, радовима назире методологија и појмовно-термилошки апарат својствен термилошкој дисциплини, терминологија је у науци о српском језику још увек тесно везана за лексикологију.

Савремена наука тежи општости, интердисциплинарности, међујезичкој и међукултурној интеграцији па стога питања из области савремене терминологије умногоме превазилазе националне научне оквире. Све чешће у средиште пажње теоријских проматрања поставља се тражење заједничких путева, узајамност међу културама и знањима, те се

стога истраживање српске терминологије никако не може посматрати одвојено од стања научне терминологије у свету. Наука се сваким даном развија, а са њеним развојем на свет долазе нове речи којима се означавају нови појмови, неке друге речи бивају замењене новим изразима, док неке пак нестају из језика. Са увозом ствари, знања и идеја увозе се појмови и речи којима се они означавају. Због тога је истраживање терминологије, као и језика уопште увек актуелно и насушно, и тај се посао никада не може завршити.

Белић, А. (1959), "Увод", у Белић, А. & др. (Ур.), Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Књ. I, Српска академија наука, Београд, сс. VII–XXVI.

Богдановић, Н. & Првуловић, Б. (1996), "Лексика узгоја конопле и лана села Штитарца", Прилози из фитоллингвистике, I, сс. 49–55.

Бошњакковић, Ж. (1985), Пастирска терминологија Срема, Филозофски факултет, Нови Сад.

Вујичић, Д. (1996), "Из сточарске терминологије дурмиторског краја", у Вујичић, Д., Из ономастике, лексикологије и дијалектологије, Унирекс, Подгорица, сс. 161–165.

Вуковић, А. (1939), Народна ветеринарска терминологија, Београд.

Вуковић, Г. (1984), Војвођанска коларска терминологија, Филозофски факултет, Нови Сад.

Вуковић, Г. (1988), Терминологија куће и покућства у Војводини, Филозофски факултет, Нови Сад.

Гажевић, Н. (Ур.) (1970–75), Војна енциклопедија, Издање редакције Војне енциклопедије, I–X, Београд.

Гортан-Премк, Д. (1997), Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Грицкат, И. (1964), "Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века", Наш језик, XIV(2–3), Београд, сс. 130–140.

Драгићевић, Р. (2007), Лексикологија српског језика, Завод за уџбенике, Београд.

Ђинђић, М. (2009), "Терминологија коњарства у српском језику с посебним освртом на турцизме", у Митровић, А. (Ур.), Истоци и утоци. Сећање на Славолуба Ђинђића, Филолошки факултет, Београд, сс. 229–273.

Зајић, Б. (1979), "Терминологија ђурђевданског обичаја код Срба", Прилози проучавању језика, 15, сс. 155–163.

Згуста, Л. (1991), Приручник лексикографије, Свјетлост, Завод за уџбенике и наставна средства, Сарајево.

Исаиловић, Д. (1994), "Терминологија куће и покућства у Судимљи под Копаоником", Наш језик, XXXIX(5), сс. 318–326.

Јашовић, Г. (1997), Пастирска терминологија Пећког Подгора, Народна и универзитетска библиотека, Исток, Зубин Поток, Приштина.

Јовановић, В. (2011), "О неким особеностима семантичког калкирања у војној терминологији", Наш језик, XLII(1–2), сс. 47–54.

Јовановић, В. (2012), Српска војна лексика (са елементима војног језика), Универзитет у Београду (необјављена докторска дисертација).

Јовановић, В. (2014), "Семантички калкови у структури вишезначних речи", Научни састанак слависта у Вукове дане, 43(1), сс. 329–342.

Јошић, Н. (2013), Вођарска лексика и терминологија у српском језику, Универзитет у Београду (необјављена докторска дисертација).

Калезић, Д.М. (Ур.) (2002), Енциклопедија православља, Савремена администрација, I–III, Београд.

Костић, А. (1956), Медицински речник, Медицинска књига, Београд, Загреб.

Марковић, Ј. (1997), Јужноморавска повртарска лексика, Филозофски факултет, Ниш.

Мршевић-Радовић, Д. (2005), "Језичка култура и чистота језика (II)", у Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика (3), Међународни славистички центар Филолошког факултета, Београд, сс. 263–278.

Николић, М. (2010), Теорија језичке културе, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Обрадовић, О. (1939), Француско-српски војни речник, Пешадиско-артилериски гласник, Сарајево.

Одавић, М.Р. (2002), Енциклопедијски латинско-српски медицински речник, Просвета, Београд.

Перишић, М.Љ. (1980), Руско-српскохрватски војни речник, Војноиздавачки завод, Београд.

Пешикан, М. (1970), Наш књижевни језик на сто година после Вука, Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, Београд.

Поповић, ЈБ. (Ур.) (2003–05), Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 32(3)–34(3).

Поповић, С. & Савиншек, Ј. (2000), Економско-правни речник, БМГ, Београд.

Прохорова, В.Н. (1996), Русская терминология (лексико-семантическое образование), Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова, Филологический факультет, Москва.

Радовић-Тешић, М. (2009), С речима и речником, Учительски факултет, Београд.

Радовић-Тешић, М. (2011), Граматички и лингвистички појмовник, Учительски факултет, Београд.

РМС — Стевановић, М. (Ур.) (1967–76), Речник српскохрватског књижевног језика, Матица српска и Матица хрватска, Нови Сад, Загреб, I–III; Матица српска, Нови Сад, IV–VI.

РСАНУ — Белић, А. (Ур.) (1959–...), Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Српска академија наука и уметности, Београд, I–... [до сада објављено 19 томова]

РСЈ — Николић, М. (Ур.) (2007), Речник српског језика, Матица српска, Нови Сад.

Симоновић, Д. (1959), Ботанички речник, Београд.

Суперанская, А.В., Подольская, Н.В. & Васильева, Н.В. (2008), Общая терминология. Вопросы теории, ЛКИ, Москва.

Хаџидамјановић, Ј. (1955), Војни речник, Војно дело, Београд.

Шипка, Д. (2006), Основи лексикологије и сродних дисциплина, Матица српска, Нови Сад.

Шћепановић, Б. (Ур.) (1996), Стандардизација терминологије, Српска академија наука и уметности, Београд.